

Primavera 2015

Un procés constituent democràtic, participatiu i deliberatiu ¹

Josep Lluís Martí

Professor titular de filosofia del dret

Universitat Pompeu Fabra

Un procés constituent per a ser legítim ha de ser democràtic. I això, en ple segle XXI, vol dir que ha de ser participatiu i deliberatiu. Qualsevol altra opció no seria legítima. Explicaré per què.

Tot i l'indubtable procés d'erosió de la sobirania estatal, la constitució continua sent la norma fonamental de tot estat independent, i aquesta no pot ser legítima a menys que el procés constituent utilitzat per aprovar-la –o el procés utilitzat per esmenar-la- no sigui legítim en si mateix. Si per exemple Catalunya s'independitzés i volgués dotar-se d'una constitució i d'un estat propis, com hauria de ser el procés constituent per a que aquests fossin legítims? Hi ha un acord unànime en la teoria política contemporània que aquest procés hauria de ser democràtic, tot i que es pugui discrepar sobre què vol dir democràtic en aquest context. I, el que és més important, amb independència d'aquestes discrepàncies, la majoria d'estudiosos d'aquest tema acorden que allò que era exigible per a considerar suficientment democràtic un procés constituent fa cinquanta anys avui en dia és ja insuficient.

Fins fa molt poc, el caràcter democràtic d'un procés constituent s'entenia vinculat a la ratificació del text constitucional per part de la ciutadania mitjançant un referèndum amb sufragi universal, i a la construcció d'un consens social suficientment ampli. Així es va fer, per exemple, amb la constitució espanyola l'any 1978. Però tots sabem que votar en un referèndum sobre un text tancat, determinat prèviament per un altre, converteix el referèndum democràtic en una sort de plebiscit. Els ciutadans de 1978 només podien acceptar el text que venia proposat, i en els termes que venia proposat, o exposar-se a caure de nou en l'Espanya pre-democràtica. Aquest caràcter plebiscitari el converteix en un mecanisme de participació directa molt perillós, molt fàcilment manipulable. Sabem que la ciutadania, en efecte, pot haver estat desinformada o manipulada mitjançant una campanya distorsionadora, una retòrica fal·laç i una apel·lació fàcil a sentiments, i no a raons i arguments sòlids. Pactar des de dalt un text constitucional i sotmetre més tard aquest text a un referèndum plebiscitari, sense més, ja no és, ben entrats al segle XXI, suficientment legítim. La democràcia avui en dia ens exigeix més.

Per a ser genuïnament democràtic, un procés de presa de decisions ha de ser participatiu i deliberatiu. És a dir, la ciutadania ha de poder participar àmpliament en tot el procés, també en la fase de determinació del text constitucional, i ho ha de poder fer de forma deliberativa, amb informació clara i suficient, amb temps de contrastar diverses alternatives i de poder-les discutir sobre la base de raons i arguments acceptables per tothom. Només així el consens social resultant serà realment informat, meditat i lliure, i la constitució resultant podrà ser plenament democràtica. La pregunta, llavors, és: com podem aconseguir que un procés constituent sigui

genuïnament participatiu i deliberatiu? No és l'objectiu d'aquest article proposar un disseny concret democràtic, participatiu i deliberatiu de procés constituent, cosa que seria impossible en l'espai que em queda. Però sí que tractaré de mencionar alguns dels principis generals que haurien d'orientar el disseny específic concret que hauria de fer legítim tot el procés.

Primer, el procés ha de ser tant inclusiu com sigui possible. Per tant, ha d'estar obert en les seves diverses fases a la participació per part de la ciutadania, tant directament com a través de les seves organitzacions secundàries, com les associacions civils, els partits, les institucions culturals, els sindicats, etc. S'ha de representar la major diversitat possible, no tractant de reduir les posicions només a dues, sinó buscant la riquesa plural que caracteritza sempre les nostres societats i que és la font de decisions més imparcials, imaginatives i acurades.

Segon, el procés ha de posar l'èmfasi permanent en la qualitat deliberativa. Cal que la pluralitat de visions mencionada en el paràgraf anterior pugui expressar i defensar diferents posicions i propostes i que cadascuna d'elles puguin ser debatudes i examinades racionalment. La informació de la que es disposi ha de ser exhaustiva, clara i rellevant. El debat públic ha de ser ampli, general i continuat durant un període més o menys llarg. Només llavors les diverses opinions i judicis podran haver sedimentat i madurat suficientment. Tal com insisteix Habermas, és fonamental invertir en la qualitat de la deliberació pública informal, aquella que ocorre a la societat civil fora de l'àmbit institucional, com la que trobem als mitjans de comunicació, a Internet, als carrers, a les cafeteries, a les universitats, a les escoles, etc. El paper dels mitjans, per exemple, és essencial. I l'han d'exercir amb una gran responsabilitat: han de representar la major pluralitat possible d'opinions, fugint de reduccionismes i simplificacions estupiditzants. La ciutadania és molt més intel·ligent i madura del que sovint es pensa.

En tercer lloc, la deliberació pública, ha de tenir per objectiu la generació d'un consens social ampli, ben informat, ben meditat i lliure. A diferència del que passa amb la política legislativa ordinària, un procés constituent no és moment de fer política divisiva ni de partidismes, sinó de fer possibles grans acords transversals de país. Si ja algunes lleis, com per exemple l'educativa, la sanitària o el sistema de pensions, requereixen de consensos amplis per ser estables i del tot legítimes, encara amb més motiu succeeix això amb la determinació de la constitució, que estableix el marc i les regles del joc democràtic, a més de l'estructura bàsica de la societat. Caldrà identificar, per tant, regles suficientment generals i flexibles, i invertir el temps i el debat públic necessaris, per tal de generar aquest consens.

En quart lloc, la qualitat de la deliberació democràtica dependrà també de que el rol dels experts sigui l'adequat. Els experts en dret constitucional, per exemple, tenen el paper essencial d'identificar quines són les principals preguntes que ens hem de fer els ciutadans, és a dir, quins són els principals temes que poden estar tractats en una constitució –que són diversos, però limitats-, i també quines són les principals opcions de resposta per cadascuna d'aquesta preguntes, quines alternatives de regulació tenim –que també són diverses, però limitades. De la mateixa manera, els juristes, polítics, sociòlegs, historiadors i economistes han de poder explicar quines conseqüències creuen que es derivarien de cada una de les alternatives de decisió. Però han d'abstenir-se de recomanar una alternativa per damunt d'una altra, perquè la decisió final sobre quina constitució volem és una decisió sobirana de la ciutadania que no pot

ser usurpada per cap expert. La situació és comparable a la del metge, que té per funció diagnosticar adequadament la malaltia i identificar correctament els tractaments alternatius, però no mai decidir si el pacient ha d'operar-se assumint determinats riscos o no.

En cinquè lloc, el procés constituent ha de ser suficientment ric i complex des del punt de vista institucional: la deliberació pública informal de qualitat ha de combinar-se amb una pluralitat de mecanismes de participació i deliberació institucional, on els experts i els partits polítics puguin debatre i enriquir-se de la participació de la ciutadania, i generar així els inputs adequats per a la determinació final del text constitucional. Cal fugir, també aquí, dels reduccionismes. Cap mecanisme institucional, per més ben dissenyat que estigui i per més qualitat que tingui, serà suficient per dotar de legitimitat al procés. Es tracta més aviat d'aprofitar tots els mecanismes de participació de què disposem avui en dia, després de més de trenta anys d'experimentació i innovació: la recollida d'iniciatives i propostes més o menys articulades per la societat civil o a través d'eines tecnològiques col·laboratives potents, la creació de petits consells o panells ciutadans, o jurats populars, d'àmbit local, la celebració d'enquestes deliberatives d'abast més general, i la creació d'una assemblea ciutadana de representació popular integrada per 80 o 100 ciutadans escollits per sorteig d'abast nacional que tingui per missió elaborar un conjunt de recomanacions. Les opcions són moltes i en principi poden ser totes compatibles.

Finalment, la pròpia comissió constituent que hagi de determinar el text constitucional ha de poder ser ampla, plural i transparent, integrant la participació d'experts, de representants de partits i d'associacions civils, i també de ciutadans individuals. Cal ser imaginatius i innovadors a l'hora de dissenyar-la, i sobretot fugir del model espanyol de 1978, amb una comissió constituent reduïda de 7 o 8 persones amb suposats coneixements tècnics escollides pels partits polítics i que deliberen a porta tancada. La determinació del text constitucional és la part més delicada i també més perillosa de tot el procés constituent, i per això cal esmerçar aquí els esforços necessaris per a que sigui suficientment participativa i deliberativa, i per a què generi el suficient consens. Només llavors es podria passar a la darrera etapa de ratificació referendària popular, i aquest referèndum tindria la suficient i genuïna legitimitat democràtica que és exigible en ple segle XXI.

Es pot pensar que els principis que he dibuixat aquí són excessivament radicals, optimistes o utòpics. Però no he descrit res que no estigui recolzat per la corrent principal de la teoria democràtica contemporània, ni he defensat res que no estigui sent ja reivindicat per bona part de la ciutadania en la majoria de les democràcies avançades del món. Les enquestes ens demostren que la gran majoria dels nostres ciutadans es troben insatisfets amb les estructures democràtiques existents, alberguen una gran desconfiança cap a elles –posant en dubte, per tant, la seva legitimitat democràtica real-, i reclamen un major protagonisme en la presa de decisions comunes, com a mínim d'aquelles que tenen una major transcendència per a les seves vides. I aquesta és una tendència creixent que s'accentua de generació en generació. En aquest escenari, aferrar-se a les formes democràtiques del segle XX, o pitjor, del segle XIX, és com viure en una realitat que ja no existeix. El plantejament que jo he fet aquí, en canvi, és el plantejament realista. Això sí, un plantejament orientat cap el futur, que és el que ha de ser tot procés constituent.

